

*Les dones dels
mercaders
genovesos i
mallorquins a la
primera meitat del
segle XIV*

Lluís Tudela
Villalonga

Mayurqa
(2002), 28:
223-239

LES DONES DELS MERCADERS GENOVESOS I MALLORQUINS A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIV

Lluís Tudela Villalonga

RESUMEN: Las esposas de los mercaderes genovesos y mallorquines tuvieron un papel destacado en la sociedad en las últimas décadas del siglo XIV. Participaron activamente en las operaciones comerciales y actuaron con gran independencia, especialmente tras la Peste Negra. En comparación con otras áreas occidentales, las mujeres lligures y mallorquinas pudieron incorporarse y dedicarse con más intensidad a las actividades mercantiles, debido a la gran importancia que la República de Génova y el Reino de Mallorca concedieron al comercio como motor de la economía.

Palabras clave: Familia, Mediterráneo, Comercio, Pesta negra

ABSTRACT: Genoese and Majorcan merchants' wives had an outstanding role in the middle of the 15th century. They actively participated in the business deals and worked independently, specially after the Black Death. In comparison with other western areas, Genoese and Majorcan women could involve themselves with and dedicate more intensively to the trading activities due to the great importance that the Republic of Genoa and the Kingdom of Majorca attached to the trade as the basis of economy.

Key words: Family, Mediterranean, Commerce, Black Death

INTRODUCCIÓ

Els darrers anys, la creixent importància de la microhistòria i el retorn amb força del positivisme han propiciat que els historiadors treballin en noves temàtiques i en recuperin algunes que havien estat poc valorades o, fins i tot, excloses del panorama historiogràfic durant llarg temps.

Així, la microhistòria ha estimulat la creació d'algunes temàtiques que se centren a analitzar determinats aspectes de la història que fins aleshores no havien tingut un paper destacat a les historiografies dels diferents països.

El gènere femení n'és tal vegada l'exemple més representatiu. Des de la dècada dels anys vuitanta, s'ha detectat un increment considerable de les històries que atorguen a les dones un paper protagonista. La historiografia femenina tracta, com comenta I. Morant, d'elaborar un concepte de gènere que, per una part, pretén acabar definitivament amb els determinismes subjacents a les explicacions que els historiadors solen proporcionar sobre les dones, i, per una altra, revelar el caràcter cultural i social de les diferències sexuals.¹

¹ MORANT, I. «Historia de las mujeres e historia: Innovaciones y confrontaciones», a *Historia a Debate*, Publicacions de la Universitat de Santiago de Compostel·la, 1999, t. III, pàg. 295.

La historiografia femenina té una presència molt important en el món germànic i anglosaxó i, més limitada a la Mediterrània, a excepció d'Itàlia. S'han creat diferents corrents com la *Frauengeschichte* alemanya que investiguen temes molt variats.² Tots ells enfoquen el gènere femení d'una forma diferent a la manera com ho feien fa una dècada. A l'actualitat, la història de les dones és molt més complexa que en el passat, més plural en les seves orientacions i els seus procediments. Progressivament s'han anat abandonant aquelles històries que mostraven la inferioritat i la dependència de les dones de totes les èpoques i condicions.

Els investigadors que han mostrat interès pel gènere femení estudien la dona *per se*, «establint el mode en què la significació històrica de les dones ha influït en les seves conductes i formes de vida».³ L'interès per aquestes temàtiques no ha suposat descartar-ne d'altres que els darrers anys han començat a imposar-se, com el conflicte que deriva de les relacions entre els sexes i les noves formes de la història cultural, principalment la comprensió dels fenòmens del llenguatge i de les imatges.⁴ Com a resultat d'aquestes noves iniciatives s'han establert nous ponts amb altres disciplines, com la literatura o l'economia.

En el nostre cas, pretenem analitzar quines activitats desenvoluparen les dones dels comerciants en el si d'una societat, però en un espai i en un temps que mereixen ser destacats per la seva significació històrica. L'estudi tracta de conèixer el paper de les dones en dos Estats riberecs, el Regne de Mallorca i la República de Gènova. Ambdós països, malgrat tenir llengües i costums diferents, presenten una sèrie d'elements comuns com l'escassa extensió territorial i, sobretot, el notable pes atorgat a les activitats comercials.

L'àmbit cronològic de l'estudi és la Baixa Edat Mitjana. Per ser més exactes, s'analitzen les darreres dècades de la primera meitat del segle XIV. Aquest període va ser marcat per un fenomen d'especial transcendència que fou la Pesta Negra, sorgida l'any 1348, les conseqüències de la qual suposaran una modificació temporal del rol que fins aleshores tenien les dones dels mercaders genovesos i mallorquines en el si de la societat.

LES SOCIETATS GENOVESA I MALLORQUINA: L'HIPERDESENVOLUPAMENT DEL COMERÇ

La societat medieval fou essencialment masclista. La gran majoria d'investigadors

² Consulteu SANCHEZ-MARCOS, F. «La influencia de la historiografía germánica en España en el decenio de 1990-1999», a *Historia a Debate*, Publicacions de la Universitat de Santiago de Compostel·la, 1999, t. I, pàg. 134.

³ MORANT, I. «Historia de las mujeres e historia: innovaciones y confrontaciones», a *Historia a Debate*, t. III, pàg. 303. A Espanya, han mostrat interès pel tema de les dones a l'època medieval entre altres historiadors, LÓPEZ, M. T. *De la Edad Media a la Moderna: mujeres, educación y familiar en el ámbito rural y urbano*, Servei de publicacions de la Universitat de Màlaga, Màlaga, 1999; SEGURA, C. «La mujer como grupo no privilegiado en la sociedad andaluza medieval», *Actas del III Coloquio de Historia Medieval Andaluza: la sociedad medieval andaluza, grupos no privilegiados*, Instituto de la Cultura, Jaén, 1988, pàg. 225-236; aut. cit., amb MUÑOZ, A. *El trabajo de las mujeres en la Edad Media Hispana*, Instituto de la Mujer, Madrid, 1988. A Barcelona, destaquem les aportacions de RIVERA, M. «La historiografía de las mujeres en la Edad Media: un estado de la cuestión», *Homenatge a la memòria del professor Dr. Emili Sáez*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1989, pàg. 185-194; RUIZ DOMÈNEC, J. E. *El despertar de las mujeres: la mirada femenina en la Edad Media*, Ed. Península, Barcelona, 1999; VINYOLES, M. T. *Les barcelonines a les darreries de l'Edat Mitjana*, Fundació Vives-Casajuana, Barcelona, 1976.

⁴ MORANT, I. «Historia de las mujeres e historia: innovaciones y confrontaciones», a *Historia a Debate*, t. III, pàg. 296 i 302.

coincideix en el fet que les dones es trobaven en una situació d'inferioritat respecte als homes, tant econòmica com social.⁵ Tenien certes restriccions legals per treballar a l'exterior i depenien en certa mesura dels homes a l'hora de desenvolupar determinades activitats professionals. Els marits solien exercir un control sobre les possibles activitats que desenvolupessin les esposes en aquells àmbits que es trobaven fora de la llar.

No obstant això, no sempre fou així. Hi va haver èpoques en què les dones es mostraren especialment actives i tingueren una certa independència i llibertat. Durant l'expansió econòmica del segle XI, les dones s'incorporaren al procés de conrear i desbrossar els boscs, constituint-se en una força de treball valuosa per a l'explotació dels recursos naturals. L'important increment demogràfic enregistrat en gran part d'Occident va fer necessari que les dones i els homes, sense distinció de sexe, repoblessin diverses àrees. Trencaren els sòls per convertir-los en camps productius que havien de facilitar el manteniment de les diferents famílies. Un nombre significatiu de dones, en situació precària, també va ocupar terrenys que no estaven explotats, convertint-se en propietàries lliures.

Altres dones, com comenta C. Klapisch-Zuber, especialment abans de la crisi del segle XIV, també hagueren de mantenir activitats fora de la llar. En aquest cas, el motiu que les impulsava a desenvolupar un treball remunerat era essencialment econòmic. Per a moltes d'elles, la necessitat del treball era resultat de la pèrdua de la protecció familiar o de la seva condició de vídua.⁶ Sense esperances d'assolir una nova protecció en forma de casament, la dona acabava incorporant-se finalment al grup de les treballadores autònomes, en oficis urbans i rurals. Moltes de les dones, de condició humil, aconseguien el dit propòsit, malgrat les dificultats que hagueren de superar a causa dels condicionaments imposats per la societat. El seu nombre no era excessivament gran, però arribaren a constituir-se en un important segment de força de treball, en especial en el món urbà. No totes tingueren èxit. C. Klapisch-Zuber descriu casos de dones que tingueren un ràpid declivi del seu estatus social, davant la impossibilitat de poder integrar-se en la societat en què vivien.⁷ Acabaven vivint finalment de la caritat o de la mendicitat.

Les dones aconseguien incorporar-se al món laboral en major o menor grau segons l'evolució econòmica i demogràfica de l'àrea en què es volia treballar i amb independència que la societat fos masclista. La incorporació es feia en tots els àmbits econòmics, des de l'agrícola fins al comercial, si bé és evident que tenien més facilitats per incorporar-se a determinats sectors segons el pes i la importància que aquests darrers tinguessin en la dita àrea.

Mentre en gran part d'Occident predominaven les activitats ramaderes i agrícoles, hi havia zones en què el comerç es va convertir en el principal sector econòmic. Es poden citar els casos d'algunes ciutats Estat italianes com Pisa o Venècia, que des dels inicis de l'expansió econòmica s'especialitzaren a distribuir els productes que adquirien en diferents àmbits.⁸

⁵ WADE, M. *La mujer en la Edad Media*, Ed. Nerea, Madrid, 1989, pàg. 46; LE GOFF, J. *La civilisation de l'Occident medieval*, Ed. Arthaud, París, 1984, pàg. 322.

⁶ KLAPISCH-ZUBER, C. «Women and the family» in *The Medieval World: The history of European Society*, Ed. Collins & Brown, Londres, 1990, pàg. 310.

⁷ KLAPISCH-ZUBER, C. «Women and the family» in *The Medieval World: The history of European Society*, pàg. 310.

⁸ Per conèixer l'evolució econòmica d'aquestes ciutats Estat italianes, és convenient consultar per al cas de Pisa, ROSSETTI, G. [et alii]. *Pisa nei secoli XI e XII. Formazione e caratteri di una classe di Governo*, Pisa,

Juntament amb les ciutats Estat de Pisa i Venècia, les illes Balears i Gènova foren altres indrets en què es desenvoluparen les activitats mercantils amb una notable intensitat, fins al punt que arribaren a tenir un rol determinant en el si de la societat.⁹ Ambdues zones tenien una estructura econòmica similar: es caracteritzaven per un hiperdesenvolupament del comerç, que actuava com a motor de l'economia i del progrés local,¹⁰ i una limitada capacitat productiva, especialment cerealícola, que obligava a la contínua importació de determinats articles bàsics.

En un període històric concret, es varen crear les condicions perquè un nombre important de genovesos i de mallorquins es dediquessin exclusivament al comerç. Probablement, optaren pel canvi motivats pels escassos beneficis monetaris que s'obtenien amb la pràctica de l'agricultura, la reduïda capacitat productiva de les àrees genovesa i mallorquina, fruit de condicionaments físics i climàtics, i un increment de la demanda d'articles de consum a Occident que feia impulsar les activitats comercials. En el cas de les illes Balears, s'ha d'afegir una altra causa: l'Arxipèlag també era un lloc privilegiat des d'un punt de vista geoestratègic. Estava en una posició equidistant respecte als principals centres econòmics de la zona i era cruïlla de les rutes que travessaven la Mediterrània occidental. Les Illes es varen acabar convertint en un indret ideal per a les operacions mercantils i en un magatzem de productes. Una part de la població balear constatà les immenses possibilitats d'obtenir lucre amb els intercanvis i optà, en conseqüència, per oferir aquells béns que podien comprar els estrangers que arribaven a les costes, així com exportar-los a mercats que els consumien.

Malgrat que Gènova i les illes Balears eren àmbits dedicats al comerç com a mitjà per enriquir-se, no havien evolucionat de forma similar. Com a resultat, la composició de les respectives societats era diferent. La ciutat Estat lligur havia iniciat el procés d'acumulació de capital molt més prest que l'Arxipèlag i havia anat consolidant gradualment, com comenta G. Pistarino, una densa xarxa d'intercanvis a la mar, que es prolongaven als recorreguts terrestres.¹¹ Durant la Baixa Edat Mitjana, els mercaders genovesos anaren ampliant gradualment el seu radi d'acció als confins de la terra coneguda mitjançant una expansió concèntrica. Operaven en ambdues conques de la Mediterrània, a l'Atlàntic, i, fins i tot, feren presència als mercats de l'Extrem Orient.¹² En la gran majoria

1979; VIOLANTE, C. *Economia, Società, istituzioni a Pisa nel Medioevo*, Ed. Dédalo, Bari, 1980. En relació amb Venècia, vegeu BENVENUTI, G. *Le repubbliche marinare: Amalfi, Pisa, Genova e Venezia*, Ed. Newton Compton, Roma, 1989, esp. pàg. 58-76 i LUZZATTO, G. *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, Venècia, 1961.

⁹ La República de Gènova va atorgar un gran pes al comerç des del segle XI, com es pot veure a GREIF, A. «The organisation of a Long-Distance trade: reputation and coalitions in the Geniza documents and Genoa, during the eleventh and twelfth centuries», *The Journal of Economy History*, 51, Londres, 1991, pàg. 863-882; LOPEZ, R. S. *Su e giù per la storia di Genova*, Collana Storica di Fonti di Studi, 20, Gènova, 1975, pàg. 14-28; PETTI BALBI, G. *Una città e il suo mare. Genova nel medioevo*, Clueb, Bolonya, 1991, pàg. 264-285. Respecte al desenvolupament de les activitats comercials a les illes Balears que es va iniciar al segle XIII, després de la conquesta per la Corona d'Aragó, consulteu RIERA, A. *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV: repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298-1311)*, CSIC, Barcelona, 1986, pàg. 39-47.

¹⁰ RIERA, A. *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV: repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298-1311)*, pàg. 46.

¹¹ PISTARINO, G. «Génova medieval entre Occidente y Oriente», *El mundo mediterráneo de la Edad Media*, Colección Nueva Historia, Ed. Argot, 1987, pàg. 198.

¹² Per conèixer l'expansió comercial de Gènova pel món conegut, consulteu entre altres BALARD, M. *La Romanie Génoise (XIII-début du XV siècle)*, ASLI, XVIII, Gènova, 1978, 2 vol.; LÓPEZ, R. S. *Storia sulla*

de les àrees riberenques s'establiren colònies compostes per genovesos que es dedicaven a la compravenda de mercaderies i a la recepció d'aquells béns que es desplaçaven per rutes llargues i curtes.

Com a conseqüència, Gènova va establir un immens imperi comercial que s'estenia a gran part del món conegut. L'imperi es va crear com a conseqüència de les accions individuals i de les iniciatives privades dels ligurs,¹³ els quals tenien una gran habilitat per obtenir grans beneficis i cercar nous mercats per exportar els productes, i un gran coneixement sobre les pràctiques comercials i les rutes marítimes. El govern genovès també contribuï a consolidar l'imperi, protegint els interessos dels seus ciutadans i limitant la competència dels principals enemics mitjançant una flota militar poderosa.

La República de Gènova va acabar vivint de la mar, organitzant totes les estructures econòmiques, polítiques i socials sobre la base del comerç. Al capdavant de la ciutat Estat, es trobaven diverses famílies patrícies, conformades per nobles i comerciants, que s'havien enriquit amb els intercanvis i que no tan sols defensaven els interessos públics, sinó també els privats. Aquests grups poderosos mantenien estretes relacions socials i familiars mitjançant aliances matrimonials. Com comenta Franca Leverotti, l'endogàmia fou un tret molt comú en aquestes famílies, que cercaven preservar el patrimoni i, si era possible, incrementar el capital.¹⁴

Per davall de les elits econòmiques, un percentatge molt alt de la població restant també es dedicava als intercanvis comercials. Famílies senceres compraven i venien articles als mercats riberencs. Tots els membres participaven en els negocis amb distintes responsabilitats. Alguns dirigien les activitats comercials des de les ciutats genoveses, mentre que altres solien viatjar per diferents rutes a la recerca de beneficis. Per la seva part, els fills prosseguien el negoci familiar o bé s'emancipaven, dedicant-se al comerç. Acabaven especialitzant-se en grans, mitjans o petits recorreguts segons el capital disponible, la competència existent, la curiositat per explorar nous mercats i la seva habilitat per negociar.

La societat genovesa es va articular entorn al comerç, de tal manera que els ciutadans d'altres països solien associar el terme mercader amb els genovesos. Com assenyala G. Petti Balbi, el proverbi *Ianuensis ergo mercator* fou molt utilitzat en aquesta època per definir algunes de les característiques que tenien els genovesos, entre les quals es trobaven la seva capacitat per conjugar les activitats mercantils amb les financeres i emprenedores.¹⁵

economia genovese nel Medioevo, Ed. S. Lattes-C. Editori, Torí, 1936; PISTARINO, G. *La Capitale del Mediterraneo: Genova nel Medioevo*, Instituto Internazionali di Studi Liguri, Bordighera, 1993; TUDELA, L. *Cataluña, Reino de Mallorca y Génova (1336-1349): relaciones económicas y políticas*, tesi doctoral inèdita, Barcelona, 1998, pàg. 17-26.

¹³ La gran majoria dels historiadors destaca l'actitud individualista dels genovesos com una de les claus de l'expansió mercantil d'aquesta ciutat Estat. Si bé és cert que contribuï a estendre les activitats mercantils ligurs per tot el món i a generar una gran riquesa, no és menys cert que també l'individualisme causà nombrosos problemes a la República de Gènova a l'hora de garantir la pau amb altres països. Respecte a aquest tema, vegeu KEDAR, B. Z. «La mentalidad mercantil en una época de depresión», *El mundo mediterráneo de la Edad Media*, Ed. Argot, Barcelona, 1987, pàg. 136.

¹⁴ LEVEROTTI, F. «Strutture familiari nel tardo medioevo italiano», *Revista d'Història Medieval*, 10, València, 2000, pàg. 250.

¹⁵ PETTI BALBI, G. «Strutture del potere ed élites economiche nelle città europee dei secoli XII-XVI», *Europa Mediterranea*, Quaderni 10, Gisem, Nàpols, 1996, pàg. 29. En aquest sentit, PISTARINO, G. «I Signori dei mare», *Saggi e Documenti*, XIII, Gènova, 1992, pàg. 210, comenta que totes les professions urbanes es dedicaven al comerç. Per la seva part, IGUAL, D. «Valencia y Sevilla en el sistema económico genovés de finales del siglo XV», *València i la Mediterrània medieval*, 3, València, 1992, pàg. 80, comenta una citació d'E. Otte, en la qual s'afirmava que tots els genovesos, llevat que es digués el contrari, eren mercaders.

En aquest tipus de societat, les esposes dels mercaders podien tenir un paper molt significatiu a l'hora de contribuir a la creació de riquesa. Tenien un cert coneixement de les iniciatives comercials dels seus marits i arribaven a actuar com les seves procuradores en aquells casos en què era necessari.¹⁶ Ensenyaven als fills els principis més elementals del negoci i els educaven per assumir les responsabilitats familiars. En aquest ambient, una dona emprenedora tenia més possibilitats de dedicar-se a aquest tipus d'activitats que a altres feines quan les circumstàncies ho requerien.

A les illes Balears, el procés d'hiperdesenvolupament del sector terciari va seguir una evolució diferent a la de Gènova. Els mallorquins s'incorporaren molt més tard als circuits comercials cristians que els genovesos. A la primera meitat del segle XIII, iniciaren els primers intercanvis amb els mercaders estrangers, principalment italians, a més d'intensificar les operacions comercials amb la metròpoli, la Corona d'Aragó.

La societat balear es va articular seguint el model feudal desenvolupat a la Confederació catalanoaragonesa. Al capdavant es va situar una noblesa que es va apropiat de terres i que en va cedir una part als pagesos i militars a canvi d'una sèrie de prestacions econòmiques i extraeconòmiques. La noblesa terratinent ocupà els principals càrrecs de responsabilitat política, que utilitzarien per a la defensa dels seus interessos privats.

Mallorca i Eivissa es varen repoblar amb artesans i, sobretot, amb pagesos procedents de diversos indrets que venien a conrear els camps. Ràpidament va predominar una agricultura basada en el cultiu dels cereals i l'olivera, que predominà a les Illes. Però els rendiments foren sempre molt baixos, a causa de la pobresa de les terres i la irregularitat de les precipitacions.¹⁷ Les activitats agrícoles no podien constituir-se en l'element dinamitzador de l'economia mallorquina, almenys mentre no es fessin profundes reformes estructurals.

De les tres categories econòmiques, el sector mercantil fou el que experimentà un desenvolupament més ràpid a les illes Balears, després de la conquesta cristiana. El comerç era l'activitat econòmica que tenia més possibilitats de generar riquesa a l'Arxipèlag. Com s'ha assenyalat, Mallorca era cruïlla de rutes que unien les principals àrees riberenques occidentals, el que facilitava la presència de nombrosos articles i mercaders estrangers. Amb la conquesta, alguns comerciants catalans també s'establiren a les illes Balears. Els fills d'aquests i les posteriors generacions continuaren viatjant, negociant i distribuint productes des dels ports illencs. No obstant això, el nombre de mercaders presents sempre fou inferior als dels pagesos a la geografia mallorquina.

La monarquia aragonesa i posteriorment la mallorquina, quan assolí la seva independència, impulsaren les activitats mercantils. El comerç balear experimentà un gran desenvolupament, especialment a la ciutat de Mallorca, com a conseqüència de la seva capacitat de distribució de productes i queviures. Però, a diferència de Gènova, les illes Balears no organitzaren la producció ni les estructures polítiques, econòmiques i socials únicament segons el comerç. Les activitats agràries foren predominants a l'Arxipèlag. Els nobles i els terratinents invertiren capital en el comerç, però no modificaren la seva forma de vida per dedicar-se a aquesta activitat. Preferiren ser rendistes. La gran majoria dels

¹⁶ Joan de Spigno, patró d'una galera anomenada Sant Nicolau, va ordenar com a procurador Antònia, filla de Jaume Tasco, per reclamar cert deute que li devia Guillem Ballarini de Saona, ASG, Reg. núm. 331/I, f. 60v-61r (20 de juny de 1348).

¹⁷ RIERA, A. *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV: Repercusiones arancelarias de la autonomía Balear (1298-1311)*, pàg. 35.

pagesos continuà dedicant-se a l'agricultura, cada vegada més pressionada per les exigències dels terratinents. Pocs pogueren abandonar el camp per anar a la Ciutat a treballar com a mercaders o artesans. Ara bé, sí que és molt probable que un nombre significatiu de pagesos es dediqués a intercanviar els béns que produïa al camp amb els comerciants que venien als mercats locals.

El comerç es constituí en el pilar que sustentà l'economia balear a la Baixa Edat Mitjana, però només una petita part de la població es va dedicar exclusivament a aquest sector. En part, també fou conseqüència que els comerciants mallorquins no pogueren competir en els mercats més rendibles, al contrari que els genovesos. Disposaven d'una flota poc apta per a trajectes de llarga distància,¹⁸ cosa que els limitava la possibilitat d'ampliar les xarxes d'intercanvi, i, a més, perdien ràpidament les posicions privilegiades que arribaven a assolir en alguns mercats enfront d'altres sectors comercials estrangers. Els governs mallorquins no tenien capacitat política i militar per limitar la rivalitat de potències molt més agressives, a causa de la seva feblesa diplomàtica.

Aquests defectes estructurals provocaren que el Regne de Mallorca no pogués augmentar considerablement el volum de negocis als circuits internacionals. Els comerciants mallorquins hagueren de desenvolupar una tasca modesta, però important, a la Mediterrània occidental. Actuaven com a intermediaris d'altres mercaders. Venien béns que havien comprat als mercats que estaven més pròxims a les illes Balears i que no eren objecte d'una competència ferotge, com els nord-africans,¹⁹ a aquells homes de negocis estrangers que transitaven per l'Arxipèlag. Aquests darrers distribuïen posteriorment aquells béns que havien adquirit als mallorquins als mercats més importants i rendibles. D'aquesta manera, els comerciants illencs obtenien una sèrie de beneficis, però que no eren excessivament notables. Tot aquest conjunt de circumstàncies feia que no es creessin les condicions suficients perquè un percentatge més gran de la població mallorquina s'arrisqués a invertir capital i dedicar-se preferencialment a les activitats comercials, atrets per una ràpida obtenció d'alts beneficis.

El pes del sector mercantil mallorquí fou inferior al genovès dins la societat. Aquí rau la gran diferència entre dues zones que hiperdesenvoluparen el comerç com a mitjà per acumular capital i aconseguir una certa prosperitat material i econòmica. Encara així, les dones dels mercaders illencs també tingueren un paper notable en l'economia local a causa de la gran importància que la societat mallorquina concedí a les activitats comercials. Tutelaven i preparaven els seus fills per als negocis, i ajudaven els seus marits en les seves tasques professionals quan aquests darrers havien de viatjar a altres països per a la compra de productes. Les mallorquines podien constituir-se en un valuós suport per als homes que es dedicaven al comerç, però tenien més dificultats que les genoveses per treballar en aquest sector quan necessitaven valer-se per si mateixes o assolir una posició satisfactòria i relativament independent. Hi havia menys oportunitats per als negocis.

¹⁸ A aquesta mateixa conclusió també arriba RIERA, A. *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV*, pàg. 46.

¹⁹ DEL TREPO, M. *Els mercaders i l'expansió de la Corona Catalano-Aragonesa al segle XV*, Ed. Curial, Barcelona, 1976, pàg. 92; TUDELA, L. *Cataluña, Reino de Mallorca y Génova (1336-1349): relaciones económica y políticas*, pàg. 102.

LES ACTIVITATS DE LES DONES MALLORQUINES I GENOVESES

Al llarg de la primera meitat del segle XIV, les dones mallorquines i genoveses participaren en activitats relacionades amb el comerç.²⁰ La gran majoria eren esposes o vídues de mercaders que havien decidit invertir o negociar, atenent la seva àmplia disponibilitat de capital, aportat a la família en forma de dot,²¹ la pròpia situació personal o el coneixement que poguessin tenir de les operacions comercials realitzades pels seus marits o familiars.

Els contractes notariais demostren que les vídues, les solteres i les casades genoveses i mallorquines prengueren part en una àmplia varietat de negocis, si bé no tan nombrosos ni importants des d'un punt de vista econòmic com els homes. Els exemples són certament notables a partir de 1336, data en la qual la República de Gènova, per una part, i la Corona d'Aragó i el Regne de Mallorca per una altra, signaren una pau que posava fi a una contesa que havien iniciat sis anys abans.²² Les dones, igual que els homes, aprofitaren que la Mediterrània occidental travessà un període de seguretat marítima que es perllongarà fins a 1343, per encomanar novament als mercaders la compra de béns, principalment teixits, pells d'animals i llana, en aquells indrets en què només determinades embarcacions havien pogut arribar d'una forma regular durant la guerra. Les illenques mostraren interès per les àrees nord-africanes²³ i les ciutats del golf de Lleó, proporcionant, fins i tot, una part dels diners que eren necessaris a algunes expedicions.²⁴ Algunes esposes

²⁰ Diversos historiadors han analitzat el rol de les dones en el comerç. Entre ells, destaquem ANDERSON, B. S. i ZINSER, J. P. *Historia de las mujeres: una historia propia*, Barcelona, Ed. Crítica, 2000, esp. cap. II i III, BATLLE, C. «Noticias sobre la mujer catalana en el mundo de los negocios: siglo XIII», *Congreso del Trabajo de las mujeres en la Edad Media hispana*, Madrid, 1988, pàg. 201-221; BOCK, G. *La mujer en la historia de Europa desde la Edad Media hasta nuestros días*, Ed. Crítica, Barcelona, 2001; HERLIHY, D. *Medieval Women and the sources of medieval history: Historical essays, 1978-1991*, Ed. Berghahn Books, Oxford, 1995, esp. cap. 4; ROUCHE, M. i HEUCLIN, J. (ed.) *La femme au Moyen-âge*, Publication de la ville de Maubege, París, 1990.

²¹ Respecte al paper del dot en el si de les famílies de mercaders, és convenient consultar, ANDERSON B. S. i ZINSER, J. P. *Historia de las mujeres: una historia propia*, pàg. 421-422, DUBY, G. «La vida privada de los notables toscanos en el umbral del Renacimiento» a ARIES, P. i DUBY, G. *Historia de la vida privada: De la Europa feudal al Renacimiento*, vol. II, Ed. Taurus, Madrid, 1989, pàg. 292-294; LEVEROTTI, F. *Strutture familiari nel tardo medioevo italiano*, pàg. 262; PETTI BALBI, G. *Simon Boccanegra e la Genova del'300*, Ed. Marietti, Gènova, 1991, pàg. 162-163.

²² Respecte al tractat de pau i les seves conseqüències, es pot consultar ENSENYAT, G. «El Regne de Mallorca i la República de Gènova: les difícils relacions durant els anys centrals del segle XIV», RANDA, Palma de Mallorca, 1991, pàg. 64; MELONI, G. *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, CEDAM, Gènova, 1971, I, pàg. 19-20 i 24-26; RIERA, A. «El Regne de Mallorca en el context internacional de la primera meitat del segle XIV», *Homenatge al Dr. Emili Sáez*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1989, pàg. 60; TUDELA, L. *Cataluña, Reino de Mallorca y Gènova (1336-1349): relaciones económicas y políticas*, pàg. 53-54.

²³ Diverses esposes de mercaders proporcionaren diverses quanties monetàries perquè Pere de Puig Maliver, ciutadà de Mallorca, adquirís diversos tipus de béns a la localitat d'Ona. Concretament, Magdalena, filla de Pere de Puig Maliver, que li va proporcionar 700 lliures mallorquines, Saurina, dona de Simó de Ban, 116 lliures i Astringa, dona de Bernat de Riudemenya, 100 lliures, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.564, f. 162v-163r (4 de març de 1341).

²⁴ Dulcia, dona de Guillem Amer, ciutadà mallorquí, va proporcionar 5 lliures a Bernat de Puig pel pagament del companatge i salaris de mariners en l'expedició que havia de fer amb una galera armada de 100 remes, anomenada Santa Caterina, a Cotlliure, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.564, f. 59r (20 d'agost de 1340). Així mateix, Saurina, dona de Miquel Garbí, ciutadà de Mallorca, va donar a Arnau Celler de Mallorca 4 lliures i 16 sous per a l'expedició d'un lleny d'orla anomenat Sant Joan que havia de navegar a Aigües Mortes, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.564, f. 58v-59r (20 d'agost de 1340).

tingueren participacions en certs vaixells, rebent els beneficis obtinguts amb els intercanvis en prorrata a la quantitat aportada.²⁵ Es tractaven de negocis molt apropiats per als limitats coneixements de les dones sobre el món comercial, ja que només aportaven un capital que després els era reemborsat amb el lucre corresponent.

Per la seva part, les genoveses es mostraren molt més actives que les mallorquines en el comerç des de 1336, implicant-se en diverses tasques laborals. Actuaven com a procuradores en diversos indrets en nom d'altres mercaders²⁶ o com a àrbitres de litigis entre societats.²⁷ Igualment, destinaren una part important del seu capital a operacions de compravenda de béns, ara que la Mediterrània s'havia convertit en una àrea pacificada. La gran majoria de dones encomanà els estalvis a comerciants lligurs que navegaven a Orient, concretament a Constantinoble.²⁸ Des de mitjans del segle XIII, el Comú de Gènova s'havia fet amb el control del mercat bizantí, després d'una sèrie de guerres amb la República de Venècia, la principal nació rival.²⁹ Bizanci era la porta d'entrada a les rutes que des de la mar Negra conduïen a l'Extrem Orient. En aquest últim indret es produïen una sèrie d'articles lleugers, però molt valuosos, entre els quals es trobaven les espècies, les sedes i les pedres precioses. Els genovesos importaven aquests articles de luxe a Bizanci i la mar Negra i des d'allà els transportaven a Occident, on tenien una forta demanda. La venda d'aquests productes generava grans beneficis, si bé exigien una forta inversió de capital per a la compra, ja que eren cars. No és estrany que algunes dones encomanessin considerables diners per a l'adquisició de béns asiàtics, malgrat els riscos que es corrien amb aquest tipus d'operacions.³⁰

Amb l'aparició de la Pesta Negra l'any 1348, les esposes dels mercaders genovesos i mallorquins incrementaren la seva participació en les activitats comercials. Fou una curta etapa en què les dones europees tingueren una major responsabilitat en els negocis familiars i actuaren en moltes ocasions amb una gran independència sense necessitat de

²⁵ Ferrer Sa Clota, ciutadà de Mallorca, reconeixia a Fresca, muller de Guillem de Deo, mercader, que havia rebut 40 lliures per una participació a la coca baionesca i d'una sola coberta anomenada Santa Bàrbara, la qual s'havia de dirigir a Venècia. Ferrer Sa Clota es comprometia a proporcionar la part que li corresponia en prorrata a les 40 lliures mallorquines que Fresca havia proporcionat, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14564, f. 19v-20r (3 de maig de 1340).

²⁶ Julià Cibo, mercader, va escollir com a procuradors per als seus negocis a Tunis Picamill de Picamilio i Jacobina, dona de Bernabó Cibo, ASG, Reg. núm. 229, f. 46r (11 de febrer de 1343).

²⁷ LIAGRÉ DE STURLER, L. *Les relations commerciales entre Gênes, la Belgique et l'Outremont d'après les archives notariales génoises*, Institut Historique Belge de Rome, Bruxelles-Rome, 1969, I, pàg. 109, doc. 95.

²⁸ Joan Scotus confessava a Aignimeta, esposa d'Ottobon de Boccanegra, mercader, que havia rebut 175 lliures genoveses amb les quals aniria a comerciar i negociar a l'Imperi bizantí, ASG, *Prot. Not.*, Reg. núm. 251, f. 84r-84v (28 de març de 1343).

²⁹ Respecte a la penetració dels comerciants lligurs a Àsia, a través de Bizanci i la mar Negra, són interessants les aportacions de BALARD, M. *La Romanie Genoïse (XIIème-début du XV siècle)*, vol. I.; LOPEZ, R. S. *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Ed. Nicola Zanichelli, Bolonya, 1938; PISTARINO, G. «L'espansione commerciale», *Congresso de Cristoforo Colombo nella Genova del suo tempo*, Ed. ERI, Torí, 1985, pàg. 31-75.

³⁰ Nicolau Bassus va rebre de Jacoba, muller de Samuel Spínola, la quantia de 1.450 lliures genoveses, a través d'un canvi, per negociar a Pera, després de sortir de Gènova, ASG, Reg. núm. 229, f. 82r (27 de febrer de 1343). Com comenten HEERS, J. «Los genoveses en la sociedad andaluza del siglo XV: orígenes, grupos, solidaridades», *I Coloquio de Historia de Andalucía*, Sevilla, 1982, pàg. 430, i PETTI BALBI, G. *Simone Boccanegra e la Genova del'300*, pàg. 160-165, els Spínola eren una família molt coneguda, poderosa i rica. A aquest respecte, ANDERSON, B. S. i ZINSER, J. P. *Historia de las mujeres: una historia propia*, pàg. 397-401 comenten que aquestes dones vivien de forma luxosa a les ciutats, amb moltes comoditats i privilegis, però també tenien una major responsabilitat per raó de la riquesa que posseïen.

disposar del consentiment dels homes per a l'exercici de les professions, com era habitual en aquesta època.

La Pesta Negra afectà gran part d'Europa, especialment el Nord d'Itàlia, França i la península Ibèrica.³¹ El seu efecte destructiu constituí una veritable catàstrofe. Provocà una gran mortalitat en tots els grups d'edat, nins, joves, adults, tant homes i dones com ancians. La població europea occidental va minvar d'una forma inexorable; en alguns indrets arribà al 60% de la població. Les conseqüències del problema demogràfic també afectaren l'economia. La Pesta Negra va aguditzar la crisi econòmica que ja sofrien les societats occidentals europees des de la fi del segle XIII. El descens de la població originà una desestructuració de l'economia. Disminuïren les produccions industrial i agrícola a causa de la progressiva reducció de l'oferta i la demanda i l'abandonament de les terres i dels oficis urbans. Paral·lelament, la desaparició d'un gran nombre de contribuents provocà que els Estats recaptessin menys impostos, imprescindibles per escometre les inversions públiques. Durant un breu període, la situació econòmica es va deteriorar d'una forma notable a la gran majoria de les regions, puix que els Estats no prengueren amb rapidesa les mesures necessàries per revifar l'economia.

Com comenta E. Carpenter, la Pesta Negra també originà una desorganització passatgera del comerç a Occident.³² La desaparició d'un nombre important de famílies de mercaders afectà l'habitual funcionament dels circuits comercials.³³ Durant un breu període, es reduí el volum de mercaderies que circulaven per Europa a causa del descens del consum de la població i del nombre d'exportadors. Moltes ciutats tingueren problemes d'abastament, ja que no pogueren importar amb regularitat els articles bàsics que demanaven. A més, les rutes marítimes i terrestres tornaren insegures i perilloses. A partir de 1344, la inseguretat tornà a la Mediterrània. Corsaris i pirates genovesos i catalans causaven terror amb les seves accions destructives.³⁴ A l'àrea oriental, Venècia incrementà la tensió contra Gènova quan va pretendre recuperar la primàcia comercial en els mercats bizantins i caucàsics.³⁵ Al continent, la situació no era gaire millor. La guerra dels Cent Anys impedia que els catalans i italians poguessin transitar regularment amb les mercaderies per aquells itineraris que actuaven com a cruïlles d'altres regions. Els governs

³¹ Les conseqüències de la Pesta Negra a Itàlia i les illes Balears poden analitzar-se a CERISOLA, N. *Storia di Savona*, Ed. Ligúria, Gènova, 1982, pàg. 123; LOPEZ, A. «La Peste Negra en las Islas Baleares», *VI Congreso CHCA*, Sardenya, 1956, pàg. 533-541; PERI, I. *La Sicilia dopo il Vespro: uomini, compagna e cittadine (1282-1376)*, Ed. Laterza, Palerm, 1982, pàg. 171-180; ROMANO, R. «L'Italia nella crisi del XIV secolo», *Nuova Rivista Storica*, L, V-VI, Roma, 1966, pàg. 580-595; SANTAMARÍA, Á. «La Peste Negra en Mallorca», *VIII Congreso CHCA*, València, 1967, pàg. 103-131. Hem de recordar que els genovesos difongueren la pesta per Occident. Vaixells procedents de Caffa dugueren la malaltia, contagiats pels tàrtars.

³² CARPENTER, E. *Une ville devant la peste: Orvieto et la Peste Noire de 1348*, SEVPEN, París, 1962, pàg. 163.

³³ GUILLERÉ, C. «La Peste noire a Gérone» (1348), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVII, Girona, 1985, pàg. 35, mostra una taula en la qual es pot constatar que els mercaders foren les principals víctimes de la pesta a Girona.

³⁴ VEGEU TUDELA, L. *Cataluña, Reino de Mallorca y Génova (1336-1349): relaciones económicas y políticas*, pàg. 662-665. Aquest increment de l'hostilitat fou conseqüència de la conquesta del Regne de Mallorca per part de la Corona d'Aragó durant el bienni 1343-1344.

³⁵ HEYD, G. *Storia del commercio dei Levante nel Medioevo*, V Serie, Vol. X, Torí, 1913, pàg. 508-514 i 518-519; KYRRIS, C. «John Cantacuzenus and the genovese (1321-1348)», *Miscellanea Storica ligure*, III, Milà, 1963, pàg. 36-39; NEGRI, T. O. *Storia di Genova*, Ed. Alto Martello, Gènova, 1974, pàg. 458-460.

occidentals necessitaven que es continuessin subministrant els cereals que permetien alimentar la població, malgrat les dificultats de trànsit.

Així doncs, el sector mercantil fou un dels col·lectius que més va sofrir les conseqüències de la Pesta Negra. A finals de la dècada dels anys quaranta, la malaltia havia causat la mort de molts negociants i dels seus descendents i el tancament d'un important nombre de societats. Les famílies genoveses i mallorquines supervivents hagueren d'utilitzar diverses estratègies per garantir la continuïtat de les seves empreses mercantils, com les aliances matrimonials o l'emancipació dels hereus a edats més joves.³⁶ L'ús generalitzat d'aquests mecanismes suposava un canvi de mentalitat per part dels comerciants que responia a l'experiència traumàtica d'haver sobreviscut a la pesta.

Les esposes i vídues de mercaders genovesos i mallorquines també hagueren de fer front al problema de la continuïtat de les empreses comercials, després de l'aparició de la pesta. En ambdues àrees, les dones actuaren d'una forma similar, participant d'una forma rellevant en la consolidació dels negocis familiars. Es mostraren especialment actives i demostraren una gran iniciativa que no hagué de comptar necessàriament amb el permís dels homes. En aquells moments, aconseguiren reivindicar la importància de la seva funció dins la societat.

Les esposes genoveses i mallorquines no tan sols s'encarregaren de cuidar els fills i dirigir la casa, sinó que també ajudaren els seus marits en els negocis. Moltes d'elles eren dones joves que s'havien casat amb vidus que ja tenien una notable edat. L'elecció tampoc no era casual. Les joves proporcionaven descendents³⁷ i garantien la continuïtat de les activitats comercials. D'aquí que la gran majoria provingués de famílies de comerciants i tingués experiència al món mercantil. Les esposes assoliren un rol important en els negocis. Pagaren antics deutes a altres homes de negocis,³⁸ encomanaren la compra de béns,³⁹ actuaren com a fiadores a les operacions mercantils⁴⁰ i sobretot vengueren esclaus importats de les àrees riberenques orientals i nord-africanes, als mercats locals.⁴¹ A partir

³⁶ El 1348, els joves mallorquins ja eren majors d'edat si bé havien d'escollir procuradors perquè s'encarreguessin dels negocis familiars. A partir dels 25 anys, podien dirigir-los sense necessitat d'ajuda, tal com es pot constatar a ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.569, f. 50r (21 d'octubre de 1348); ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.569, f. 140r (5 de gener de 1349); ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.781, s.f. (1 d'abril de 1349). Consulteu també HERLIHY, D. *Women, family and society in medieval Europe*, pàg. 198-205.

³⁷ Per conèixer el model demogràfic matrimonial posterior a la Pesta Negra, és convenient consultar CRUSELLES, E. «La población de la ciudad de Valencia en los siglos XIV y XV», *Revista d'Història Medieval*, núm. 10, València, 1999, pàg. 72.

³⁸ Maria, filla de Tomàs Usodimare, mercader genovès, reconeixia un deute de 250 lliures contret pel seu marit amb Pere de Bechigno per causa d'un préstec. Es comprometia a abonar-lo ràpidament, puix que Pere havia de viatjar a l'Imperi bizantí, ASG, Reg. núm. 233, f. 259r (7 de juliol de 1348).

³⁹ Berenguer Cerdà, ciutadà mallorquí, confessà que tenia en comanda de Saurina, muller de Miquel Cerdà, la quantia de 40 lliures mallorquines per la compra de mercaderies. Es va comprometre a pagar 3/4 parts del lucre obtingut, a més del capital, ACM, Reg. núm. 14.781, s.f. (21 d'agost de 1349). Per la seva part, Beneguta, esposa de Joan de Bany, mallorquí, encomanà 100 lliures mallorquines a Bernat Conesa, de Tarragona, en forma de mercaderies per vendre a Tarragona, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.783, f. 79r (21 de maig de 1350).

⁴⁰ Caterina, esposa de Pere Malet, ciutadà mallorquí, va fiar una operació del seu marit, pel qual rebia 40 lliures mallorquines per comprar béns a Barcelona i Alacant, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.781, s.f. (18 de febrer de 1350).

⁴¹ Vegeu ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.577, f. 280r (2 de novembre de 1351), amb la venda per part de Benviguda, esposa i procuradora de Guillem Tria, ciutadà de Mallorca, d'una esclava grega anomenada Teodora pel preu de 95 lliures mallorquines. Per la seva part, Marina, muller de Pere de Tossa, mercader mallorquí, es va comprometre a vendre a Ferrer Sa Serra, comerciant mallorquí, una musulmana anomenada Axa pel preu de 65 lliures mallorquines. Marina assenyalà que era menor de 25 anys, però major de 16.

de 1348, Occident va reclamar la presència de nous treballadors com a conseqüència de la gran mortaldat. Havien de treballar en aquells sectors econòmics en què s'havia registrat un descens de la producció i en què la població local no podia cobrir les necessitats laborals. La importació d'esclaus constituïa una solució a aquest problema.⁴² Els comerciants ligurs i mallorquins demostraren una ràpida capacitat d'adaptació a les demandes de les societats occidentals després de la Pesta Negra.

Nombroses esposes de mercaders quedaren vídues amb fills menors d'edat. Aquelles que no tenien possibilitats de casament, es trobaren amb el problema que havien de dirigir els negocis com a tutores dels hereus. Eren responsables del manteniment dels béns familiars i, com a tals, havien de fer front a considerables pressions externes. Algunes dones confiaren en procuradors i familiars perquè executessin les operacions comercials.⁴³ Altres, bé assessorades per procuradors, bé per pròpia iniciativa, prengueren decisions amb relativa independència. Reclamaren antics deutes,⁴⁴ encomanaren quanties monetàries importants per negociar als mercats més rendibles⁴⁵ i reberen diners d'albergs.⁴⁶ Cada vídua actuà per motius diferents i segons les seves circumstàncies personals. En alguns casos pretenien incrementar el patrimoni, mentre que en altres tractaven de millorar la difícil situació econòmica en què havien quedat amb la mort del seu marit.

A partir de 1350, les genoveses i les mallorquines assoliren noves responsabilitats, com el rescat dels marits empresonats,⁴⁷ després que la Corona d'Aragó declarés la guerra a la República de Gènova. Durant la contesa, algunes de les esposes encara mantingueren importants iniciatives al sector comercial. Però el rol de les dones perdria protagonisme en finalitzar la guerra. En aquells moments, una nova generació d'homes substituïa aquells que havien desaparegut a causa de la Pesta Negra. Aquests homes reivindicarien la primacia en el món laboral, subordinant les dones a tasques més secundàries.

⁴² BALLETO, L. «Schiavi e manomessi a Genova», *Atti del Seminario Internazionale di Studio Bagno*, Ed. Ripoli, Florència, 1984, pàg. 280, comenta que els genovesos manumeteren una gran part dels esclaus, que continuaren treballant als camps i a les ciutats.

⁴³ Nicolau d'Alberto, mercader genovès, es constitueix en procurador d'Alina, esposa de Rafel de Castelletto, comerciant lligur, amb l'objectiu de reclamar certes quanties monetàries que els devia Joan Jordi, ciutadà mallorquí, i que pujaven a 187 lliures, 8 sous i 7 diners reals mallorquins, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.569, f. 53v (22 d'octubre de 1348). D'igual manera, Margarita Ses Planes, vídua de Bernat Ses Planes, va escollir com a procurador Pere Balig, mercader mallorquí, per conduir una coca de dues cobertes anomenada Sant Esteve, propietat del seu fill Bernat, a diversos indrets, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.569, f. 106v-108r (27 de novembre de 1348). Antònia, vídua de Nicolau de Luceto de Recco i mare de Jacme, hereter, reconeix que va rebre de Jacme Agnelli, procurador, 200 florins d'or que Nicolau va posar en la Maona, ASG, *Prot. Not.*, Reg. núm. 236, f. 91r (?), agost de 1350).

⁴⁴ La vídua de Jaume Unill de Perpinyà reclama als hereus de Pere d'Arenys, ciutadà mallorquí, la quantia de 12 lliures que Pere devia a Jaume per la venda d'un lleny, anomenat Sant Salvador. Les autoritats catalanes obliguen al pagament, atenent les dificultats econòmiques de la mare i la filla, menor d'edat. Vegeu, ACA, Reg. núm. 662, f. 33r-33v (8 de setembre de 1350).

⁴⁵ Petra, vídua de L. Dòria, va proporcionar a Domenge Pillavicino, mercader genovès, la quantia de 1.500 lliures genoveses per negociar a l'Imperi bizantí. Domenge es compromet a tornar-li el capital i 3/4 parts del lucre obtingut, ASG, *Prot. Not.*, Reg. núm. 228, f. 210r (20 de febrer de 1348).

⁴⁶ Francisca, vídua de Bernat Noguera, va obtenir 57 lliures i 10 sous pel lluïsmo d'unes cases que estaven situades al moll de la ciutat de Mallorca, AHM, *Llibre de reebudes*, Reg. núm. 3.787, f. 25r (17 de febrer de 1349-relatiu a 1348).

⁴⁷ Vegeu, ACM, *Prot. Not.*, Reg. núm. 14.626, f. 29v-30r (19 de maig de 1353); ACA, Reg. núm. 896, f. 152v (28 de novembre de 1353); ASG, *Prot. Not.*, Reg. núm. 168, f. 83v (14 de gener de 1356).

ABREVIATURES UTILITZADES

ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó
ACM = Arxiu Capitular de Mallorca
AHM = Arxiu Històric de Mallorca
ASG = Archivio dello Stato di Genova
ASLI = Atti della Società Ligure di Storia Patria de Gènova
CHCA = Congrés Històric de la Corona d'Aragó
CSIC = Consell Superior d'Investigacions Científiques

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSON, B. S. i ZINSER, J. P. *Historia de las mujeres: una historia propia*, Barcelona, Ed. Crítica, 2000.
- ARIES, P. i DUBY, G. *Historia de la vida privada: De la Europa feudal al Renacimiento*, vol. II, Ed. Taurus, Madrid, 1989.
- BALARD, M. *La Romanie Génoise (XIIè-début du XV siècle)*, ASLI, XVIII, Gènova, 1978, 2 vol.
- BALLETTO, L. «Schiavi e manomessi a Genova», *Atti del Seminario Internazionale di Studio Bagno*, Ed. Ripoli, Florència, 1984, pàg. 263-283.
- BATLLE, C. «Noticias sobre la mujer catalana en el mundo de los negocios: siglo XIII», *Congreso del Trabajo de las mujeres en la Edad Media hispana*, Madrid, 1988, pàg. 201-221.
- BENVENUTI, G. *Le repubbliche marinare: Amalfi, Pisa, Genova e Venezia*, Ed. Newton Compton, Roma, 1989.
- BOCK, G. *la mujer en la historia de Europa desde la Edad Media hasta nuestros días*, Ed. Crítica, Barcelona, 2001.
- CARPENTER, E. *Une ville devant la peste: Orvieto et la Peste Noire de 1348*, SEVPEN, París, 1962.
- CERISOLA, N. *Storia di Savona*, Ed. Ligúria, Gènova, 1982.
- CRUSELLES, E. «La población de la ciudad de Valencia en los siglos XIV y XV», *Revista d'Història Medieval*, núm. 10, València, 1999, pàg. 45-84.
- DEL TREPPO, M. *Els mercaders i l'expansió de la Corona Catalano-Aragonesa al segle XV*, Ed. Curial, Barcelona, 1976.
- ENSENYAT, G. «El Regne de Mallorca i la República de Gènova: les difícils relacions durant els anys centrals del segle XIV», *RANDA*, Palma de Mallorca, 1991, pàg. 63-74.
- GREIF, A. «The organisation of a Long-Distance trade: reputation and coalitions in the Geniza documents and Genoa, during the eleventh and twelfth centuries», *The Journal of Economy History*, 51, Londres, 1991, pàg. 863-882.
- GUILLERÉ, C. «La Peste noire a Gérone (1348)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVII, Girona, 1985, pàg. 87-161.
- HEERS, J. «Los genoveses en la sociedad andaluza del siglo XV: orígenes, grupos, solidaridades», *I Coloquio de Historia de Andalucía*, Sevilla, 1982, pàg. 419-444.
- HERLIHY, D. *Medieval Women and the sources of medieval history: Historical essays*, 1978-1991, Ed. Berghahn Books, Oxford, 1995.
- HEYD, G. *Storia del commercio dei Levante nel Medioevo*, V Serie, Vol. X, Torí, 1913.

- IGUAL, D. «Valencia y Sevilla en el sistema económico genovés de finales del siglo XV», *València i la Mediterrània medieval*, 3, València, 1992, pàg. 76-116.
- KEDAR, B. Z. «La mentalidad mercantil en una época de depresión», *El mundo mediterráneo de la Edad Media*, Ed. Argot, Barcelona, 1987, pàg. 127-153.
- KLAPISCH-ZUBER, C. «Women and the family» in *The Medieval World: The history of European Society*, Ed. Collins & Brown, Londres, 1990, pàg. 285-311.
- KYRRIS, C. «John Cantacuzenus and the genovese (1321-1348)», *Miscellanea Storica ligure*, III, Milà, 1963, pàg. 7-49.
- LE GOFF, J. *La civilisation de l'Occident medieval*, Ed. Arthaud, París, 1984.
- LEVEROTTI, F. «Strutture familiari nel tardo medioevo italiano», *Revista d'Història Medieval*, 10, València, 2000, pàg. 233-264.
- LIAGRÉ DE STURLER, L. *Les relations commerciales entre Gênes, la Belgique et l'Outremont d'après les archives notariales génoises*, Institut Historique Belge de Rome, Bruxelles-Rome, 1969, 2 vol.
- LÓPEZ, A. «La Peste Negra en las Islas Baleares», *VI Congreso CHCA*, Sardenya, 1956, pàg. 533-541.
- LÓPEZ, M. T. *De la Edad Media a la Moderna: mujeres, educación y familia en el ámbito rural y urbano*, Servei de publicacions de la Universitat de Màlaga, Màlaga, 1999.
- LÓPEZ, R. S. *Storia sulla economia genovese nel Medioevo*, Ed. S. Lattes-C. Editori, Torí, 1936.
- *Su e giù per la storia di Genova*, Collana Storica di Fonti di Studi, 20, Gènova, 1975.
- *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Ed. Nicola Zanichelli, Bolonya, 1938.
- LUZZATTO, G. *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, Venècia, 1961.
- MELONI, G. *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, CEDAM, Gènova, 1971, 3 vol.
- MORANT, I. «Historia de las mujeres e historia: Innovaciones y confrontaciones», a *Historia a Debate*, Publicacions de la Universitat de Santiago de Compostel·la, 1999, t. III, pàg. 285-304.
- MUÑOZ, A. i SEGURA, C. *El trabajo de las mujeres en la Edad Media Hispana*, Instituto de la Mujer, Madrid, 1988.
- NEGRI, T. O. *Storia di Genova*, Ed. Alto Martello, Gènova, 1974.
- PERI, I. *La Sicilia dopo il Vespro: uomini, compagna e cittadine (1282-1376)*, Ed. Laterza, Palerm, 1982.
- PETTI BALBI, G. *Simon Boccanegra e la Genova del '300*, Ed. Marietti, Gènova, 1991.
- *Una città e il suo mare. Genova nel medioevo*, CLUEB, Bolonya, 1991, pàg. 264-285.
- «Strutture del potere ed élites economiche nelle città europee dei secoli XII-XVI», *Europa Mediterranea*, Quaderni 10, GISEM, Nàpols, 1996, pàg. 29-39.
- PISTARINO, G. «L'espansione commerciale», *Congresso de Cristoforo Colombo nella Genova del suo tempo*, Ed. ERI, Torí, 1985, pàg. 31-75.
- «Génova medieval entre Occidente y Oriente», *El mundo mediterráneo de la Edad Media*, Colección Nueva Historia, Ed. Argot, 1987, pàg. 191-228.
- «I Signori dei mare», *Saggi e Documenti*, XIII, Gènova, 1992, pàg. 1-225.
- *La Capitale del Mediterraneo: Genova nel Medioevo*, Instituto Internazionali di Studi Liguri, Bordighera, 1993.
- RIERA, A. *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV: repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298-1311)*, CSIC, Barcelona, 1986.
- «El Regne de Mallorca en el context internacional de la primera meitat del segle XIV»,

- Homenatge al Dr. Emili Sáez*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1989, pàg. 45-68.
- RIVERA, M. «La historiografía de las mujeres en la Edad Media: un estado de la cuestión», *Homenatge a la memòria del professor Dr. Emili Sáez*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1989, pàg. 185-194.
- ROMANO, R. «L'Italia nella crisi del XIV secolo», *Nuova Rivista Storica*, L, V-VI, Roma, 1966, pàg. 580-595.
- ROSSETTI, G. [et alii]. *Pisa nei secoli XI e XII. Formazione e caratteri di una classe di Governo*, Pisa, 1979.
- ROUCHE, M. i HEUCLIN, J. (ed.) *La femme au Moyen-âge*, Publication de la ville de Maubege, París, 1990.
- RUIZ DOMÈNEC, J. E. *El despertar de las mujeres: la mirada femenina en la Edad Media*, Ed. Península, Barcelona, 1999.
- SÁNCHEZ-MARCOS, F. «La influencia de la historiografía germánica en España en el decenio de 1990-1999», a *Historia a Debate*, Publicacions de la Universitat de Santiago de Compostel·la, 1999, t. I, pàg. 120-138.
- SANTAMARÍA, Á. «La Peste Negra en Mallorca», *VIII Congreso CHCA*, València, 1967, pàg. 103-131.
- SEGURA, C. «La mujer como grupo no privilegiado en la sociedad andaluza medieval», *Actas del III Coloquio de Historia Medieval Andaluza: la sociedad medieval andaluza, grupos no privilegiados*, Instituto de la Cultura, Jaén, 1988, pàg. 225-236.
- TUDELA, L. *Cataluña, Reino de Mallorca y Génova (1336-1349): relaciones económicas y políticas*, tesi doctoral inèdita, Barcelona, 1998.
- VINYOLES, M. T. *Les barcelonines a les darrerries de l'Edat Mitjana*, Fundació Vives-Casajuana, Barcelona, 1976.
- VIOLANTE, C. *Economia, Societa, istituzioni a Pisa nel Medioevo*, Ed. Dédalo, Bari, 1980.
- WADE, M. *La mujer en la Edad Media*, Ed. Nerea, Madrid, 1989.